

Holokaust ako rámeč dobra a zla. Bratislava, 19. prosince 2012.

Slovenské bádání v oblasti holocaustu, potažmo židovské menšiny a postholocaustu, je charakteristické na jedné straně určitou personální sevřeností (za vůdčí centrum bádání lze označit Bratislavu, vůdčí obor etnologie v úzké spolupráci s historií; jako významnou charakteristiku je pak možné identifikovat i jistou propojenost badatelské scény se scénou aktérskou), na straně druhé pak silným zaujetím a intenzitou výzkumu. Tato výchozí situace se nutně promítá do povahy bádání, které – ve srovnání s českým odborným diskurzem – v důsledku soustavné kumulace poznatků a soustavné reflexe nejen epistemologické a subjektivní, ale zejména také právě reflexe terénu, směřuje ke kladení si neotřelých otázek, hledání nových cest k porozumění holocaustu a jeho významu v současné společnosti.

Právě toto pátrání po smyslu, hledání souvislostí a východisek, bylo charakteristické i pro konferenci *Holocaust jako rámeč dobra a zla*, uspořádanou Ústavem etnologie Slovenské akademie vied a Dokumentačním střediskem holocaustu v prostorách Židovské náboženské obce v Bratislavě. Pořadatelé oslovili několik autorit z různých oborů (filosofie, psychologie/psychiatrie, sociologie, etnologie), aby z pozic svých odborností, potažmo z pozic svých zkušeností, promysleli význam a důsledky holocaustu v (současné) (slovenské) společnosti. Záměrně přítom, jak na úvod setkání zmínil Peter Salner, neoslovili historiky: nešlo jim o poznání minulosti, nýbrž o promyšlení důsledků minulosti. Výsledkem byla šestice zhruba dvacetiminutových vystoupení, jimž naslouchalo a o nichž živě diskutovalo

publikum různým způsobem „odborné“: od těch, kteří se z různých hledisek zabývají problematikou holocaustu, přes ty, kteří sdílejí oborovost toho kterého přednášejícího, až po ty, kteří mají s problematikou vlastní zkušenost, tj. pamětníci holocaustu či lidé hlásící se k židovské náboženské obci či židovství v jakékoli jeho podobě.

Jinými slovy, na všech stranách spektra (přednášející, publikum, nastolená témata) šlo o setkání multidiscipinární, multiparadigmatické, a především multidiskurzivní. Právě tato mnohost perspektiv vyústila v zajímavý kvas nastolující podnětné otázky.

Osu konference a diskusí tvořilo šest příspěvků. Setkání otevřel Egon Gál (Vina obětí) úvahou nad „pravdou lidské zkušenosti“ a možností její transmise, jež vrcholila důrazem na nutnost kultivace empatie, protože právě schopnost vcítit se do druhého člověka, soucítit s ním, může zamezit konání zla. Jozef Hašto (Ludská prirodzenosť a páchanie zla) se soustředil na poznatky experimentální psychologie a diskutoval typy chování, které mohou ústít ve zlo (podřízenosť autoritě, tendence ke konformitě a hledání nepřítelů na straně jedné a vůdce na straně druhé ve stavu ohrožení či nejistoty). Referent se zaměřil též na nepatologické funkce agrese (teritorialita, ochrana dítěte, sexuální konkurence) a neopomněl ani připomenout slavné Zimbar dov y experimenty. Peter Hunčík (Premeny recepce holocaustu v čase) si na základě srovnání povahy předválečného antisemitismu v Polsku a Maďarsku a realizace samotného holocaustu na těchto územích kladl otázku, co je nutné k adaptaci antisemitského myšlení v majoritní společnosti (případ Maďarska) a v čem se pak jednání takové společnosti liší od jednání společnosti, jejíž

aktéři „sají antisemitismus s mateřským mlékem“ (podle autora případ Polska). Po bohaté diskuzi nad všemi příspěvky, jež se během přestávky přelila i do kuloárů, následoval druhý blok příspěvků. Martin Bútora (Holokaust z pohledu sociologa) se nejprve pozastavil nad tematickými okruhy, které si v souvislosti s problematikou holocaustu a postholocaustu klade sociologie, a poté se soustředil primárně na otázky banalizace, stereotypizace a pokleslé medializace holocaustu, a z opačného pohledu na možnost reprezentace holocaustu jako metanarrativu zla (Y. Bauer) a *local moral universe* (F. E. Katz). Monika Vrzgulová (Holokaust na Slovensku – perspektíva „divákov“) na podkladě reflexe své současné zkušenosti s realizací projektu rozhovorů s by-standers („diváky“) holocaustu (aktéři mají popisovat konkrétní události holocaustu, kterých byli přímými svědky) identifikovala přetrvávající trauma těchto aktérů, jež se reprodukuje jak mezigeneračně, tak horizontálně napříč celou majoritní společností. Řešením tohoto traumatu by podle Vrzgulové mohla být důsledná komunikace různých podob zkušeností holocaustu nejen směrem k (židovské) minoritě, ale především směrem k (holocaustem traumatizované) majoritní společnosti. Závěrem pak Peter Salner (Kto zachránil lidský život, zachránil celý svět?) konfrontoval situace, kdy zločinné jednání bylo u téže osoby doprovázeno akty, které (ať už záměrně, či nikoliv) vedly k záchraně jiných osob, a v souvislosti s talmudským „kdo zachránil jeden život, zachránil celý svět“ si kladl otázku, zda „dobrý“ či „k dobru vedoucí“ skutek může být hodnocen jako „dobrý“ i tehdy, je-li doprovázen zločinem, nebo dokonce je-li součástí zločinu (příkladem budiž J. Mengele).

Jak vidno, témata jednotlivých příspěvků byla rozmanitá a adekvátně tomu se také odvíjela diskuse. Namísto podrobného popisu se pokusím identifikovat, která témata se účastníkům setkání jevila jako významná, tj. která se v průběhu konference neustále vynořovala. Klíčovým pojmem se ukázala být „lidská přirozenost“ a diskuse nad tím, je-li v nějaké podobě „zlo“ její součástí, resp. kdy a za jakých okolností je zlo vůbec možné. Důraz byl při tom aktéry kladen na situační podmíněnost zla prostřednictvím dehumanizace člověka. K tomuto tématu se vážala diskuse, jak zlu zabránit, a skloňovány byly na jednu stranu pojmy jako konformita a loajalita a na stranu druhou především empatie. S tou souvisela otázka možnosti přenositelnosti zkušenosti (tedy otázka reprezentací této zkušenosti). Aktéři konference se shodovali na tom, že zabránit novým genocidám lze jedině tak, že prostřednictvím předávání konkrétních subjektivních zkušeností se mohou nové generace učit citlivosti vůči diskriminaci menšin, principu kolektivní viny a násilí – publikem významně rezonovaly připomínky současné diskriminace romské menšiny, stejně jako genocidy ve Rwandě, Ugandě, Kongu, Kambodži... Skoro by se snad dalo shrnout, že se v diskuzích vyjevila zvýšená ostražitost menšiny, jež má sama zkušenost s diskriminací (tj. židovské menšiny s antisemitismem), vůči diskriminaci jiných menšin. Právě toto propojování vlastních zkušeností s reflexí (současného) světa se jevilo jako nejvýznamnější rovina, zřetelně se prolínající celou konferencí.

Hedvika Novotná